

vraag welke leiding als legitiem geaccepteerd wordt. Over deze zaken is het laatste woord nog niet gezegd, maar het is te gemakkelijk om te doen alsof iedereen toch wel weet wat 'macht' is.

De Haans nadruk op institutie, macht en evenement zal bij politiek historici instemming opleveren: daarover gaat een groot deel van hun vak immers. Zoals ik heb betoogd houden ook de historici van politieke cultuur zich daarmee bezig, maar ze voegen er iets aan toe. Het is dan de vraag of De Haans op dit punt wat klassiek ogende betoog niet zijn 'nieuwe begin' in de zin van vernieuwing van de politieke geschiedenis in gevaar brengt. Zou het niet veel meer voor de hand liggen voor dit nieuwe begin ook gebruik te maken van politieke cultuur? Het lijkt me niet nodig de verschillen zo te accentueren, want de gemeenschappelijke aandacht voor 'vormen van politiek' verbindt zijn institutionele benadering met die van de politieke cultuur. Ietwat scherp heeft De Haan in een voetnoot van zijn meest recente boek¹ polemisten rond een geschil in de politieke geschiedenis 'het narcisme van het kleine verschil' verweten. Nu wil ik niet ontkennen dat er sprake is van reële verschillen van benadering, maar ze sluiten elkaar zeker niet uit en De Haans behoefte aan polemiekt lijkt me overdreven. Tenzij hij denkt dat zijn eigen geluid anders niet gehoord wordt, maar dat lijkt me met zo'n krachtige oratie niet waarschijnlijk.

Henk te Velde

¹ I. de Haan, *Het beginsel van leven en wasdom. De constitutie van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw* (De natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815 (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2003, 286 blz., ISBN 90 284 1951 9) 238, noot 18.

G. Deneckere, B. de Wever, ed., *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar* (Gent: Tijdsbeeld, Universiteit Gent: Vakgroep nieuwste geschiedenis, AMSAB-Instituut voor sociale geschiedenis, 2003, 301 blz., €50,-, ISBN 90 8058 304 9).

Toen de Gentse hoogleraar Romain van Eenoo in 1999 met emeritaat ging, kreeg hij van zijn oud-medewerkers Jan Art en Luc François een bijzonder lijvig 'liber amicorum' aangeboden. *Docendo discimus* telde ruim duizend pagina's en bevatte meer dan zestig bijdragen over de meest diverse onderwerpen op het terrein van de Nieuwste Geschiedenis. Gita Deneckere en Bruno de Wever kozen voor het 'liber amicorum' van Herman Balthazar, die jarenlang samen met Van Eenoo de leerstoel Nieuwste Geschiedenis heeft bekleed, voor een andere — misschien wel interessantere — aanpak. De 'historien entrepreneur' van de Gentse universiteit kreeg bij zijn emeritaat in 2003 een boek met *slechts* zestien bijdragen, geschreven door streng geselecteerde auteurs, allemaal naaste collega's en leerlingen die bij hem gepromoveerd zijn of onder zijn leiding een proefschrift voorbereiden. Niet alleen werd het aantal bijdragen drastisch beperkt, er werd ook een strakkere structuur uitgetekend. De drie delen van het boek handelen over de drie voornaamste historische onderzoeksvelden die Balthazar heeft geëxploreerd: de geschiedenis van de emancipatorische bewegingen, de geschiedenis van de industriële samenleving en de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. In de drie delen worden een aantal instellingen en initiatieven voorgesteld waaraan Balthazar heeft meegewerkt en worden de historiografische ontwikkelingen in de genoemde onderzoeksvelden geschetst.

Voorafgaand aan de drie delen beschrijft Gita Deneckere — met veel sympathie en evenwichtig balancerend tussen luchtige anekdotiek en ernstige analyse — het levensverhaal van

Herman Balthazar, een in 1938 geboren zoon van een vrijdenker, die zijn vader al op zevenjarige leeftijd verloor, die in Gent geschiedenis ging studeren en bij Jan Dhondt — stichter van het Seminarie voor Hedendaagse Geschiedenis — een proefschrift schreef over het politiek personeel aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. Na zijn promotie werd Balthazar docent aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB), en vanaf 1973 bezette hij daarnaast ook met Romain van Eenoo de leerstoel Nieuwste Geschiedenis aan de universiteit van Gent. In 1985 werd hij — volgens Deneckere eerder toevallig — gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen. Daarnaast bleef hij wel buitengewoon hoogleraar aan de VUB (tot 1991) en aan de Gentse universiteit. Balthazar behoort tot de socialistische familie — langs vaderskant was dit een traditie — en maakte nooit een geheim van zijn lidmaatschap van de loge. Over dit laatste punt walst Deneckere wel erg snel heen. Ze beperkt zich tot de mededeling dat Balthazar de politieke invloed van de vrijmetselarij altijd heeft gerelativeerd.

Dat Balthazar vanaf 1985 zijn politieke ambities liet primeren op zijn wetenschappelijke loopbaan, verwondert niet. Hij wilde — zo stellen de redacteurs van dit boek — geen ivorentoren-historicus zijn; het verlangen om zelf geschiedenis te maken was steeds in hem aanwezig. In haar biografisch opstel staat Deneckere stil bij enkele basisopvattingen van Balthazar over geschiedenis en geschiedschrijving. Zo wijst ze op zijn sympathieën voor 'eye-witness-history', op zijn interesse voor een sociale geschiedenis 'from below' — die meer aandacht schenkt aan de kleine militant in de socialistische arbeidersbeweging — en op de belangstelling die hij voor mondelinge geschiedenis heeft betoond. Ook gaat ze in op de invloed die Jan Dhondt op hem heeft uitgeoefend, bijvoorbeeld in de zoektocht naar een evenwicht tussen engagement en kritische afstand in de geschiedschrijving. Jan Dhondt lijkt soms wel de tweede hoofdpersoon van dit 'liber amicorum'; hij treedt in meerdere opstellen op de voorgrond, zijn schim is alom aanwezig. Romain van Eenoo haalt in zijn bijdrage herinneringen op aan de charismatische hoogleraar die de hedendaagse geschiedenis tot een eigen discipline omvormde, haar van een instrumentarium voorzag en daardoor — vooral aan de Gentse universiteit — nog steeds een zekere heldenstatus geniet.

Het 'liber amicorum' voor Balthazar oogt fraai. Het werd rijkelijk en inventief geïllustreerd met foto's uit de collecties van het AMSAB-Instituut voor sociale geschiedenis, het Museum voor industriële archeologie en textiel (MIAT) en het Studie- en documentatiecentrum oorlog en hedendaagse maatschappij (SOMA), drie instellingen die ook in het boek worden voorgesteld. Het is boeiend iets meer te vernemen over de historiek van deze instituten die iedere Belgische historicus die zich met eigentijdse geschiedenis bezighoudt, bekend zijn. Wel neigen de bijdragen soms wat te veel naar promotieteksten. Ze werden stuk voor stuk geschreven door mensen die aan de instellingen werken en ze vaak mee hebben uitgebouwd. René de Herdt, directeur van het MIAT en de auteur van het opstel over dit instituut, schrijft zelf dat hij geen geschiedenis van dit museum kan schrijven omdat hij als directeur te nauw betrokken is en omdat de afstand tot de feiten nog te gering is. Maar wat dan met Balthazars overtuiging dat betrokkenheid niet hetzelfde is als partijdigheid, maar juist tot een veelzijdige analyse kan leiden?

Naast de bijdragen over een aantal instellingen en initiatieven die Balthazar heeft bezield, bevat het boek verder enkele opstellen over de historiografie van de onderzoeksvelden die hij tijdens zijn loopbaan heeft verkend. Hendrik Defoort pleit in zijn bijdrage voor een pragmatische herbronning van de geschiedschrijving over de socialistische arbeidersbeweging en geeft daarbij een sneer naar de 'soms pedante hogepriesters van het postmodernisme', een stroming die hij — dat is genoegzaam bekend — als een modetrend beschouwt. De bijdrage van Bruno de Wever zet op een rustiger en erg bevattelijke wijze de voornaamste controverses in de

historiografie over de Vlaamse Beweging uiteen. Het boek sluit af met een bijdrage waarin Luc François het werk van Herman Balthazar als promotor met veel cijfertjes en tabellen analyseert.

Balthazar moet tevreden zijn met dit boek, dat door zijn weldoordachte structuur, een aantal mooie essays en een fraaie vormgeving zeker lof verdient. Het Belgische dagblad *De Stan-daard* selecteerde het 'liber amicorum' in zijn editie van 18 december 2003 terecht voor een rubriek van feestelijk uitgegeven koffietafelboeken, 'waarin het even aangenaam kijken als lezen is.'

Liesbet Nys

C. Kristel, e. a., ed., *Met alle geweld. Botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland* (Amsterdam: Balans, 2003, 382 blz., €30,-, ISBN 90 5018 622 X).

In 2003 werd NIOD-directeur Hans Blom zestig jaar. Een vijftal collega-historici besloot hem ter gelegenheid van dit heuglijke feit niet de gebruikelijke fles wijn en doos sigaren maar een feestbundel cadeau te doen. Dit onder de niet ironisch bedoelde titel *Met alle geweld*. Blom, zo schrijven de redacteurs in hun inleiding, staat bekend als de historicus die de Nederlandse geschiedenis etiketteerde met de woorden 'burgerlijk en beheerst'. Zij wijzen er evenwel op dat zijn belangstelling tegelijkertijd altijd sterk is uitgegaan naar de gewelddadige inbreuken op dit overwegend vreedzame patroon. Het begon al met het onderwerp van zijn proefschrift: de mouterij op De Zeven Provinciën. Voor deze feestbundel zijn zestien auteurs verzocht dit thema — de omgang van de Nederlandse samenleving met geweld in binnen- en buitenland — verder uit te diepen. Deze uitnodiging heeft een reeks interessante artikelen opgeleverd, waarvan de thematische samenhang evenwel niet bijster groot is. De redactie heeft een brede ondertitel moeten formuleren om alle auteurs binnenboord te houden. In een aantal bijdragen is geweld(dadigheid), in welke vorm dan ook, wel erg ver te zoeken. De vraag hoe bepalend geweld en het dreigen ermee voor de historische ontwikkeling zijn geweest, blijft in de bundel dan ook vrijwel onaangeroerd. We moeten het wat dat betreft doen met de conclusie die Van Sas in zijn bijdrage aan de bundel tamelijk terloops trekt, namelijk dat het verloop van de Nederlandse geschiedenis als minder geweldloos en minder onschuldig moet worden voorgesteld dan vaak wordt aangenomen. (49) Jammer dat deze these een niet wat centralere plaats in *Met alle geweld* heeft gekregen.

Deze kanttekening neemt niet weg dat het een geslaagde bundel is. De artikelen zijn zonder uitzondering de moeite van het lezen waard. Een aantal haakt aan bij het oeuvre van Blom. Soms gaat het daarbij om een aanvulling, zoals in de bijdrage van Elly Touwen-Bouwsma, die de Indonesische reacties op de bovengenoemde mouterij onder de loep neemt, een aspect dat Blom in zijn proefschrift buiten beschouwing liet. Een enkele auteur levert kritiek op één van de kenmerkende stellingen die Blom in de loop der jaren heeft geponeerd. Zo is Brands van mening dat Blom onvoldoende nauwkeurig heeft aangegeven hoever zijn verzet tegen het 'goed-fout denken' precies reikt, met als gevolg dat hij de deur zou hebben opgezet voor een zekere 'vergrijzing' en verschraling van het geschiedbeeld, waarin morele kwesties onderbelicht blijven. Meershoek gaat in op Bloms in 1987 in *De Gids* gepubliceerde lezing 'De vervolging van de joden in Nederland in internationaal vergelijkend perspectief.' Blom hanteert daarin ten behoeve van zijn analyse een driedeling tussen daders, omgeving en slachtoffers. Meershoek oordeelt dat deze driedeling eerder een belemmering dan een hulpmiddel is bij het beantwoor-